

Dénes Béla – 1904–1959

Pályarajz és korrekció

Amennyire lehetséges, kerülöm az öngigazoló emlékezéskönyveket. Reménykedem, hogy az ilyen szándékú munkák megjelentetésére mind kevesebb lehetőség (egyben szükség) mutatkozik. Szeretném hinni, hogy megírásukra talán ugyanígy. Baráti unszólásra és nem kevés előzetes tartózkodással vettem kézbe Dénes Béla könyvét: riasztott egy kissé a „blikkfangos” borító, a memoár témája külön: *Ávós világ Magyarországon – egy cionista orvos emlékiratai* (1991). A napló múltat elevenítő fejezetei aztán oldották bizalmatlanságomat, bár korántsem a téma és a korszak, inkább a krónikás szándékai felől. És persze feloldhatatlan marad viszolygásom a sorsrontó világ végzetes elméletei és ezek végrehajtói iránt.

Egy, a szabadságától, így önakaratától megfosztott ember visszafogottan pontos, az elvárhatóknál tárgyilagosabb beszámolóját kapjuk a rövidke életút legválságosabb pokolbugyraiból, korántsem magyarázkodást vagy védekezést. A rámértek jogán a beszámoló írójának minden alapja adott lenne ítélkezésre, de majdhogy az impasszibilitás tárgyyszerű stílusában jegyzi a történetet: látélelet formál „végzés” helyett. „Vádirattá” a kötet fejezeteit eseménytartalmuk emeli: a történet súlyát és tanulságait közben és végül az olvasó mérlegelheti. Inkább a történetek kényszeréből szükséges mégis az értékelés, melyhez az elmondottak új lehetőséget teremtenek. Az író fájdalmasan és sebeivel együtt őrzött objektivitása már a könyv előszavában megmutatkozik, és szinte tapintható. Így aligha lehet kétséges, hogy a kéziratát kiadásra előkészítő szerkesztő dolga a szöveg tárgyyszerű előkészítésében, a szükséges „impasszibilitás” megőrzésében nem lehetett nehéz. Schmidt Mária inkább a dokumentumok felkutatásával és közreadásával, az olvasót tájékoztató utószó alaposságával szolgált példásan a szerző szándékait. Szívesen olvastam könyvét (*Kollaboráció vagy kooperáció?* – 1990) és a fájdalmasan ingoványos témában sokfelé megjelent más tanulmányait – elfogulatlan pontossága figyelmet érdemelt már előbb. A korszak folyamata és eseményei nem kevés alkalmat (buktatót?) rejtenek akár kiáltó vagy szenvedélyes elfogultságra – külön értéke a történész írásainak, hogy kerüli az emocionális megközelítést vagy ítélkezést. Mindvégig őrzi a maga „epikai hitelét” – részrehajlás nélkül és következetesen.

Dénes Béla könyvének olvasása során visszaidéződött bennem Sava Babic beszélgetése a Rabelais-t (*Gargantua* – 1936), Alfred Jarry-t (1947) és más franciákat fordító Kemény Katalinnal, aki emlékezetemben leginkább a *Forradalom a művészetben – Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* (1947) történetének pionír összefoglalója férje, Hamvas Béla társaként. A sok ismeretlen adattal bővelkedő, irodalomtörténeti gazdagságú interjúban (*Kortárs* – 1993. augusztus) az író és művészetfilozófus férje műveinek és sorsának formálódására, a közös életút alakulására emlékezik. A korról és körülményekről egyként kitűnő memóriával – okosan „terelgették” persze a találó kérdések is. Sokfelé ágazó kapcsolatrendszerre derül fény itt, eddig ismeretlenül gazdag találkozásokra és együttműködésekre, amiről más forrásokból aligha értesülhetünk. Az „irodalomtörténeti paletta” szépen színesedik.

A folyóiratszámot a magam ellenőrzésére vettem kézbe ismét, mert úgy emlékeztem, hogy amikor az író a közös indulás köreit idézi fel, a Dénes Béláról mondottak eltérnek a memoárkönyvből megismert életút folyamataitól. „Itt meg kell emlékezni – mondta Kemény Katalin – a Független Szemle elfelejtett szerkesztőjéről, Dénes Béláról, aki igen jóakarátú mecénása volt a fiatal íróknak. Szomorú sorsa lett. 45 után cionizmus vádjával, holott nem volt cionista, bebörtönözték, és ott, a börtönben halt meg...”

Ezért a két mondatért kerestem meg ismét az interjú szövegét. Hiszen Dénes Béla emlékezésének tanúsága szerint régi és elkötelezett cionista volt, és nem a börtönben halt meg, hanem utóbb. Az író a szerkesztőről és a „jóakarátú mecénásról” eleven tapasztalat alapján nyilatkozik, de feltehetően csak hallomásból említi a továbbiakat. Tájékozódásra sarkallt Dénes Béla folyóirata is, mely természetesen nem azonos a kitűnő művészet- és vallásfilozófus, Czákó Ambró (1887–1974) *Független Szemléjével* (1921–1923) – zavart sejtettem előbb az évszámok körül. Ennek a folyóiratnak repertóriumára régóta ismert és használható (1979), Vezér Erzsébet alapos bevezetőjéből megismerhetjük a szerkesztő folytonos menekülésének, perbefogásainak és emigrációinak, majd börtönhónapjainak eseményeit, az életút akár egy kalandregény.

Majd Lakatos Éva közhasznú gyűjteménye segített tovább, ebben Dénes Béla *Független Szemlé-*

jének (1933. január – 1935. június) nacionáléja is megtalálható. Az itt sorolt szerzők – Bálint György, Ignotus Pál, Berda József, Faludy György, Honti János, Nagy Lajos, Németh Andor, Gelléri Andor Endre, Vas István, Radnóti Miklós, Remenyik Zsigmond, Weöres Sándor és mások – jeles bizalmat teremtenek az olvasóban a szerkesztő és folyóirata iránt. Az interjúban közölt álneven – Thomas Mark – Hamvas Béla itteni írásai ugyanígy. A felelős szerkesztő és kiadó az olykor összevont számok kényszerével megjelent lapja *Irodalom, kritika, tudomány* rovatában főként a budapesti színházi bemutatók bírálatával (Kóbor Tamás, Meller Rózsi, Bethlen Margit, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Török Sándor, Vaszary János, Surányi Miklós, Zsolt Béla, Zilahy Lajos és mások színművei), Móra Ferenc, Gelléri Andor Endre, Gergely Márta, Hatvany Lajos, Ligeti Ernő, Márai Sándor, Markovits Rodion, Szabó Pál, Sztinyai Zoltán, Tamási Áron és írótaik ekkor kiadott kötetek kritikaival volt jelen folyamatosan. A névsor a korszag irodalmi közéletét és a kritikus tájékozódásait egyaránt jelöli. A *Független Szemle* „erdélyi szerkesztője” 1934-ben Jancsó Elemér volt, ugyanekkor Murányi-Kovács Endre vezette az irodalmi rovatot. Ismert Radnóti-versek jelentek meg először itt, közbül „a formáról és világszemléletről” a költő jegyzetei, kritikája Illyés Oroszország-áról, mellettük Bálint György emlékeztető írásai. A *Búvópatakok* című emlékezőgyűjteményben (1963) a folyóiratot és tulajdonosát Szalatnai Rezső és Baróti Dezső jó szívvel emlegeti. Nem másként Vas István, önéletrajzának lapjain: „...az akkoriban felbukkanó, majd alámerülő sok folyóirat egyike volt – ahhoz képest nem is olyan kérészetű: úgy emlékezem, 1933 és 1935 között létezett, szerkesztője, Dénes Béla, egy irodalombarát orvos, amellel ügyes és mozgékony baloldali szerkesztő és könyvkiadó. Időnként szavaló- és felolvasó-esteket rendezett. Én is részt vettem az egyiken – önmagamon kívül még Weöresre, Radnótira, Marconnayra emlékezem...” (*Miért vijjog a saskeselyű?* – 1. köt.). A költő példásan emlékezik, kevésbé tisztán néhány tartózkodóbb memóriájú egykori barát vagy pártfogolt. A közkeletű lexikonok és kézikönyvek eddig sehogya. A mozgékony szerkesztőnek Kemény Katalin akár ráadásként a börtönhalál aureoláját ajándékozta, és felmenti őt a cionizmus vádjá alól – ha vád ez egyáltalán.

Persze Dénes Béla cionizmusa a harmincas évek első harmadában még nem lehetett annyira nyilvánvaló. De a beszélgetés felvétele idején könyve már megjelent. Ebben a szerző önéletrajzi előszava és a szerkesztő kitűnő utószava – ezekből a börtönévek előtti és a börtönéveket követő életút folyamatai felgombolyíthatók – többek között az, hogy a húszas évek elejétől tagja a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, 1933-tól pedig ennek

„cionista frakciójában” működik tovább. A Szocialista-Cionista Frakció mellett mind tevékenyebb részt vállal a Po’alei Zion mozgalmában és a Magyar Cionista Szövetségben is, mint erről a börtönnaplóhoz mellékelt kihallgatási jegyzőkönyvekben olvashatunk. Az „izraeli ügynök és cionista közíró” 1954 elején szabadult, és 1957 márciusában jutott Izraelbe. Tel-Avivban halt meg 1959 szeptemberében. Bár a korai halált okozó betegségéhez nyilván kellő alappal szolgálhattak még itthoni megpróbáltatásai. Kemény Katalin ebben csupán a dátumot és színhelyet illetően tévedett, nem ismerve egykori mecénása életútját és későbbi írói eredményeit.

Pedig figyelmet érdemel ez a rövidke sors: szellemi formálódásával és ténybeli alakulásával nem minden tanulság nélküli. A „jóakarát és mozgékony-ság” még további jó tulajdonságokkal, egyben írói erényekkel és harcos közéleti tevékenységgel gazdagodott. Bár az *Irodalmi Újság* apró és névtelen nekrológiájában említett „dicsőség” (1959. november 1.) a mecénástól békésen megvonható: Vas Istvánt, Weöres Sándort, Jékelyt és Zelket nem ő „fedezte fel” – más szerkesztők és folyóiratok körében (pl. *Nyugat*, Babits) „fel voltak már fedezve” pár év előtt. A szigetországi Anonymus nyilván a Radnóttal közösen összeállított és Fejtő Ferenc által bevezetett lírai antológiára gondolhatott: a *Korunk – Tizenkét fiatal költő* (1935) „urbánus gyűjteménye” zajos visszhangra lelt a maga idején.

Springer Béla (Bp. 1904. január 28. Íróként 1933-tól Dénes Béla) *Az Újság* kiadóhivatali tisztviselőjének, a későbbi „papírgyári képviselőnek”, Springer Dávidnak fiaként született. Az apa neve a magyar szabadkőműves mozgalom történetéből ismert, bár a tagok csak Bécsben találkozhattak az 1920-as hazai betiltás után. És mivel Springer Dávid szívesebben használta a Dénes keresztnévet, fia talán ezen a szálon választotta a maga vezetéknevét. Kár, hogy az említett előszóban az író gyermek- és ifjúkorára oly szűken emlékezik – szellemi formálódásának családi miliője, a szülők küzdelme a betegségből mindkét lábára bénán felépülő fiuk iskoláztatásáért akár regénybe illenék.

Gulyás Pál lexikonbibliográfiája sőtlan pontossággal közli az adatokat: a későbbi szerkesztő-író „a bp.-i ev. és áll. Szent István gimn.-ban” kezdte, a pécsi Szt. Erzsébet-egyetemen (1922–24) és a budapesti orvoskaron folytatta tanulmányait (1924–29), végül Bécsben kapott diplomát. 1933-ig a pesti Szent Rókus Kórházban dolgozott. Utóbb az irodalomban és a polgári mozgalmakban találta helyét, 1937-től átvette édesapja „papírgyári képviselőjét”.

A szabadkőműves eszmékkel már a szülői házban megismerkedhetett – mindez „kapcsolattá” érik a bécsi kirándulások, majd az itteni egyetemi gyakorlatok során. Új barátai támogathatták folyó-

irat-alapítási és könyvkiadói vállalkozásaiban. „Kultúrtörténeti és kritikai cikkei” (Gulyás) előbb a *Szocializmusban* jelengettek meg, közben és utóbb a *Társadalmunk* és a *Szabadság*, a pozsonyi *Magyar Hírlap*, a szabadkai *Napló*, a Ligeti Ernő által szerkesztett kolozsvári *Független Újság*, egyidejűen *Az Újság* és más budapesti napilapok hasábjain. A címek nemcsak lehetőségeit, vonzódásait is jelölik. A *Zsidó Szemle*, a *Zsidó Élet* és társaik szívesen fogadták beszámolóit és bírálatait. Szabó Zoltán *A tardi helyzetéről a Magyar Út* 1936. július 1-i számában írt, a *Cifra nyomorúságról* szóló ismertetésnek a *Zsidó Élet* adott helyet (1938. augusztus 13.). Féja Géza *Viharsarok*-ról írt szociográfiáját ugyanitt mutatta be előbb (1938. július 31.). Ebben a folyóiratban *Zsidó értékek a magyar irodalomban* címmel a zsidótörvények kezdeti idejében visszatérően rovatot nyitott: itt Forgács Antal életművéről, Pap Károly *Azarel-éről* szóló tanulmányai jelentek meg (1938). Másutt Cs. Szabó László *Doveri átkelés*, Zsolt Béla *Villámcsapás* című könyvéről, Kodolányi János, Sík Sándor, Lengyel Menyhért, Nyíró József, Szántó György és mások budapesti színházi bemutatóiról közölt bírálatot. A változatos kritikai működés adatai az irodalomtörténeti bibliográfiákban megtalálhatók.

Bár a tényleges szerkesztés Gál István munkája volt, Dénes Béla kiadóként és szerkesztőként jegyezte az *Apollo* első két évfolyamát (1934–35). Az „irodalmi és tudományos folyóirat” a harmadik évtől „közép-európai humanista”, utóbb és megszűnéséig (1939) „évnegyedes időszaki” alcímre váltott – a háttérben a harmincas évek európai és hazai változásai. A megjelent tíz kötet a közép-európai tudományos közeledés történetének talán legszebb fejezetét nyújtja: Babits Mihály és Bartók Béla, Kodály Zoltán és Illyés Gyula, Márai Sándor és Cs. Szabó László, Halász Gábor és Hevesi András, Szerb Antal és Passuth László, társaságukban Thomas Mann és a Duna menti közös történelem remek szaktudósai vannak jelen értékes írásaikkal, egyként bizonyítva a szellemi összetartozást.

1933-tól működött Dénes Béla kiadóvállalata is: a *Kosmos*, majd a *Biblos*. A tulajdonos itt saját fordításában Franz Werfel esszékönyvét adja ki (*Élhetünk-e istenhit nélkül?* – 1933), Richard Nicolas Coudenhove-Kalergi gróf, a páneurópa-mozgalom prófétájának füzetét „*Stalin és Tsai*”-ról (1933). Ilja Ehrenburg (*Lasik Roitschwantz mozgalmas élete* – 1933), Dos Passos (*A 42. szélességi fok, Elkallódott ifjúság* – 1934), Lili Körber, Sándor Kálmán, Michael Gold (*Zsidók, ha nincs pénzük* – 1935) és mások regényei. B. Irlen (feltehetően álnév) füzetét a diktatúrák hasonlóságáról (*Marxizmus – Hitlerizmus* – 1934), M. Hegyi Ilonával közösen írt drámáját (*Szövetség* – 1935), ugyanekkor a *Korunk – Tizenkét fiatal költő* című antológiát. A kései tudatban nyilván ez okból nyerte a „felfedezői” epitetont.

Az évtized utolsó harmadában már inkább csak

a Magyar Cionista Szövetség folyóiratában, a *Zsidó Út* számaiban és más zsidó lapokban nyílt tere (*Múlt és jövő, Képes Családi Lapok* stb.). Az ortodoxiával is vitaközön mérte fel, a cionizmus alapjáról értékelve az európai és hazai politikai és történelmi változások lehetséges és várható folyamatát. A *Zsidó tennivalók* (Újpest – 1940) és a *Fiatalkor zsidóság problémái* (Kolozsvár – 1942) című füzetkéi a kirekesztő környezetben élők szellemi horizontjáról, az alijával is foglalkozva taglalják a lehetőségeket. Ez okból és a menekülés támogatása miatt 1942-ben letartóztatták, nehezen szabadul. Utóbb természetesen bujkálni kényszerült.

Dénes Béla álláspontja a kivándorlás kérdésében később sem változott. Bár 1945 szeptemberében ő lett a Szocialista Cionisták (Ichud-Mapáj) Pártjának egyik vezetője, egyben a Magyar Cionista Szövetség társelnöke. Két szám erejéig (1947. május 30. – június 6.) a *Haderech – Az Út*, a Szövetség hetilapjának (1945–1948) felelős szerkesztője, ugyanekkor hosszabb-rövidebb ideig a párt hetilapjának, heti értesítőjének, tagértesítőjének és sajtószolgálatának kiadója és felelős szerkesztője – nevével a *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1847–1992* (Scheiber Sándor – 1993) írásában és névmutatójában gyakran találkozhatunk.

Bevezetőt írt az *Ichud-Mapáj Füzetsora* elé, a Hasomir Hacair szervezet Borocho-körében előadást tartott *A zsidó értelmiség útja* címmel (1945. szeptember), ez nyomtatásban is megjelent. A párt és a szövetség működéséről, ennek a koalíciós sajtóban való fogadtatásáról, az új alijahullámról, a főváros cionista zsidóságának impozáns felvonulásáról és a Zeneakadémián tartott nagygyűléséről, egyben a politikai csatározásokról dr. Kende Péter könyvének első fejezeteiben bőséggel olvashatunk (*Röpirat a zsidókérdésről* – 1989). Zsolt Béla *Fehér Könyvének* (1945) egy fejezetét – *Néptörvénytisztelet a Zsidó Tanács felett; elnök: Dr. Dénes Béla* –, a *Cionisták Heti Értesítőjéből* átvett jegyzőkönyv könyvatos szövegét Schmidt Mária mintegy záradékkul újraközlő könyvének utolsó fejezeteként. Dénes Béla ebben a szerepkörben is a zsidó önismeret szószólója volt.

A szinte romantikusan antikapitalista és cionista kísérletek végére a Magyar Kommunista Párt lassan kiérlelt álláspontja tesz pontot, Molnár Erik előadása a Politikai Akadémián (1946. április 18.): reakciónak ítélve még „a szocialista cionisták” célkitűzéseit is, egyetlen járható útnak állítva az asszimilációt. A mozgalom felszámolásának alapvetése lett ez a sokfelé megvitattott program, egy folyamat kezdete. Ismeretesek állomásai: Bibó István nagyserű alapvetése (1948) akkor még kevésbé hatott, a *Pravda*-ban 1948. szeptember 21-én Ilja Ehrenburg hirdet anticionista riadót. A két írás megjelenése szinte egyidejű – az utóbbi vihara végzetesebb.

Dénes Béla az *Új Élet* egyik szerkesztője lett 1947-ben rövid ideig, ebben is olvashatók írásai, az 1947. május 8-i számban például az *Antiszemi-*

tizmus a magyar irodalomban címmel, amelyben Szabolcsi Miklós egyik előadását ismertette és egészítette ki.

A politikai támadások során lassanként véget ért az utóvédharcok időszaka, utóbb „a fordulat éve” következett: a „cionista ügynök és kém” 1949 májusában börtönbe került.

Minden további a memoárkönyv lapjain és dokumentációjában megtalálható: letartóztatásával a fogoly és raborvos alapjaiban megváltozott „kapcsolatrendszere”. Szabadulásával egy tőle teljesen idegen világba került – ebben még kevésbé találhatta helyét. Az esztendők óta kért és 1957 januárjában végre megkapott kivándorló útlevét, feleségével és könyveivel március 22-én érkezett Haifába. Tel-Avivban telepedtek le, csekély nyugdíjukat a műszaki rajzoló feleség fizetése dúsitotta. A szívesen látott író a maga munkáját folytatja tovább.

Az *Új Kelet* számaiban a jórészt hazai emlékeket idéző „színesiből” *Órjárat* címen rovata nyílik, *A Hónap* is örömmel fogadja írásait. Egy Nyugaton élő barátjának 1958 májusában feladott levelében arról számol be, hogy egyetlen esztendő alatt 85 cikke jelent meg, befejezett egy drámát és a börtönéveiről szóló könyvének utolsó fejezetein dolgozik.

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön megalakulása idején (1957. március 15–17.) tagjai sorába választotta, bár aligha vehetett részt az eléggé szellős szervezeti életben, még kevésbé a szinte azonnal elkezdődő beháborúk folyamataiban. A nyugat-európai emigráns magyar folyóiratokban nem található írása, neve így Borbándi Gyula lexikonába (1992) be sem került. A londoni *Népszava*-ban egy nemes hangú emlékezéssel Kéthly Anna búcsúztatta el (1959. 11. sz.). Az izraeli sajtóban Rezes György író és szerkesztő, az itteni jó barát (*Hatikva*).

Az említett híradásban Dénes Béla letelepedése körülményeiről számol be a távoli ismerősnek, betegeskedéséről ír, és a számára szokatlan klímára panaszodik, majd börtönéveinek tapasztalataira emlékezik. A „boldog hazatérés” öröme és a kései érkezés szorongása könyvének epilógusában is hangot kapott, de a szabad alkotómunka mámora mindezek fölébe kerekedik.

Az emlékezés lapjairól kitűnik: a fogság kényszerében különös, bár aligha szokatlan helyzetbe került; volt ebben része előbb. Az újdonsült rabok és rabtartók között orvosként ellenséggel és volt jó barátokkal egyaránt találkozott: keretlegényekkel és egykori miniszterekkel, tábornokokkal és klerikus méltóságokkal, egyetemi tanárokkal és politikusokkal, az ugyanide jutott és pár hónap előtti közéleti vagy szellemi társakkal is. Sokféle fogollyal, aki betegségében vagy csupán

esettségével a botcsinálta rab-főorvos emberi segítségére szorult. Társuk a korlátozott lehetőségek börtönében vállalt eszményeihez és természetes humanitásához egyként hű maradt – rabok és rabtartók azonos módon becsülték ezért. Az újdonsült keretlegények sajátos tisztelete lazította kissé a felemás szolgálat sűrű és szoros korlátait.

Váratlan találkozások, meglepő magatartásmódok és emberi reakciók tarkítják az emlékezőskönyv fejezeteit: egy-egy baráti vagy közismert szereplő arca új színt kap a purgatóriumi jelenlét folyamán. A korábbi figyelmeztetések ellenére a menekülés lehetőségét elvesztett fogoly elzártságában naponként sorsváltó próbák elé került, de elveit nem adta fel. *„Cionizmusom a börtönben és a börtön után még erősebb lett...”* – írta utóbb. Másféle reményre aligha találkozott tapasztalatai során.

Az igazmondás konok kényszerében már memoárja előszavában feltárja a számára talán legfájdalmasabban izzó felismerést: a „milyen szerepet játszottak a zsidók az ÁVÓ-nál” máig eleven tárgykörét.

Természetesen értjük a fájdalom mélységeit, mint ahogy a kérdésre adható válaszok sokszínűségét ugyanígy: a bosszú- és hatalomvágytól a szorítóan kegyetlen kényszerig. Az író felelete kézenfekvő és egyszerű: „Máig azt vallom, hogy a kommunista zsidóknak semmi közük a zsidósághoz... Árulók mindenkor és minden népnél voltak és lesznek. Quislingre nem azt mondták, hogy norvég, hanem azt, hogy náci bérenc...” A friss diktatúrának az előzőtől jó okkal elkülöníthető, „feddhetetlen múltú káderekre” volt szüksége a terrorfolyamat elején – hangzik egy másik vélemény. De aki ebbe a könyörtelen darálóba bekeült, maga is keretlegény lett hamar, ha nem volt előbb is az – az emberek szenvedtek és hulltak el a kezei között. Ebben a kegyetlen helyzetben csupán a vádlott (elítelt, őrizetes vagy csak letartóztatott stb.) lehetett zsidó.

Az utószó írójának vannak ezeknél történelmibb érvei: „az ÁVÓ és a párt zsidó származású vezetői nem tekinthetők sem zsidónak, sem magyarnak... A nemzetközi kommunista mozgalom harcos katonáiként csak egy azonosulási pontot, mércét, erkölcsöt ismertek: a párt, vagyis Moszkva szavát...” – olvasható itt a tovább is árnyalható vélemény.

A tanulság egyszerű: kéretik kézbe venni a könyvet – külön figyelmet érdemel. Lapjain nevek és események elevenednek meg, adatok és évszámok találhatóak, egy el sohasem feledhető világ legbensőbb története. Az író sorsa és tisztessége akár egy aureolához elég.